

IWONA KRĘŻAŁEK
Poznań

KSZTAŁTOWANIE WIĘZI POLONII Z KRAJEM POCHODZENIA Z PUNKTU WIDZENIA POLSKIEJ POLITYKI POLONIJNEJ

I

Kształtowanie więzi Polonii z krajem było procesem wielostronnym¹. Proces ten warunkowały przede wszystkim: a) głębokie przemiany zachodzące wśród Polonii; b) jej rosnące zainteresowanie sprawami „starego kraju”; c) podejmowanie różnorodnych akcji na rzecz Polski. Tym procesom ze strony Polonii towarzyszył — po stronie polskiej — rozwój koncepcji współpracy opracowywanych przez określone organy państwowe i instytucje, mające na celu utrzymywanie wzajemnych stosunków i badanie problemów kontaktów polsko-polonijnych. Koncepcje te znajdowały odzwierciedlenie w konkretnych działaniach podejmowanych na rzecz współpracy i dalszego zacieśniania więzi ze środowiskami polonijnymi.

Należałoby również wyraźnie podkreślić doniosłą rolę, jaką w kształtowaniu postaw Polonii wobec Polski z jednej strony, z drugiej zaś — polskiej polityki polonijnej odgrywał aktualny stan stosunków międzynarodowych. Odprężenie w stosunkach międzynarodowych uznać trzeba niewątpliwie za istotny czynnik sprzyjający podtrzymywaniu i umacnianiu więzi Polonii z krajem pochodzenia.

Jeden z podstawowych czynników, jaki wywarł wpływ na proces kształtowania się i umacniania zbliżenia Polonii do kraju, stanowiły przemiany społeczne, polityczne, ekonomiczne i kulturalne wśród Polonii. Różnorodne przejawy tego zjawiska omawiane były wielokrotnie w pracach badaczy w kraju i za granicą. Najobszerniej jednak problematyka ta została opracowana w odniesieniu do Polonii amerykańskiej. Fakt ten usprawiedliwić może *differentia specifica* tej grupy. Duża liczebność, natężenie skupisk polonijnych oraz różnice kulturowo-społeczne, to tylko podstawowe odrębności. Dodać należałoby jeszcze działające na gruncie amerykańskim prężne organizacje polonijne, rozwinięte badania naukowe, udział członków Polonii w życiu politycznym USA, a przede wszystkim wzmożone zainteresowanie sprawami Polski oraz wszelkie działania dla jej dobra i rozwoju. Wszystko to powoduje, że Polonia amerykańska

¹ Z. Tomkowski, *Kształtowanie więzi Polonii zagranicznej z krajem*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 7/1974, ss. 74-84; I. Krężałek, *Kształtowanie więzi Polonii z krajem*, „Przegląd Polonijny” nr 2/1976, ss. 115-127.

nie tylko wykazuje silną więź z krajem pochodzenia, ale swą postawą nadaje ton pozostałym skupiskom polonijnym na całym świecie.

Uwzględnwszy fakt, iż ten zespół uwarunkowań ma już swoją wyczerpującą literaturę, nie zatrzymam się dłużej nad tym zagadnieniem. W związku z powyższym szczególnie uwagę pragnę zwrócić na pozostałe czynniki warunkujące kształtowanie więzi, a mianowicie polską politykę polonijną (lata 1945 - 1975) oraz uwarunkowania międzynarodowe.

W ostatniej fazie II wojny światowej dostrzeżono konieczność podjęcia przygotowań do repatriacji, która stanowić miała szczególnie istotny element powojennej rekonstrukcji życia społeczno-gospodarczego w Polsce. Znalazło to wyraz w uchwalonym w kraju 22 lipca 1944 r. *Manifeste Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, w którym czytamy: „[...] Krajowej Radzie Narodowej [...] (podporządkowały się — przyp. I. K.) organizacje Polonii zagranicznej i w pierwszym rządzie Związek Patriotów Polskich i stworzona przezeń Armia. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego dążyć będzie do najszybszego powrotu emigracji do kraju i podejmie kroki dla zorganizowania tego powrotu”².

Państwowy Urząd Repatriacyjny (utworzony w kraju 7 października 1944 r.) rozpoczął działalność związaną z organizowaniem repatriacji ludności polskiej³. Działalności tej towarzyszyła propaganda prorepatriacyjna podjęta przez władzę ludową, powodowana motywami natury zarówno politycznej, gospodarczej, jak i prestiżowej.

Akcji repatriacyjnej nie sprzyjało jednak stanowisko emigracji polskiej, która nie zawsze rozumiała sens przemian, jakie dokonywały się w Polsce, a nawet podawała w wątpliwość trwałość nowych koncepcji ustrojowych. Świadomość niemożności odrestaurowania przedwojennych stosunków społeczno-politycznych powodowała, że wielu polityków emigracyjnych reprezentowało wrogi stosunek do kształtujących się w Polsce zrębów nowej rzeczywistości. Sprzyjało temu funkcjonowanie rządu emigracyjnego, uważającego się za jedyne legalnego reprezentanta narodu polskiego tak w kraju, jak i na emigracji⁴.

² *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*. Chełm, 22 lipca 1944 r.

³ Prace przygotowawcze w kierunku repatriacji prowadziło wcześniej Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej rządu polskiego na emigracji w Londynie. Po powołaniu w Polsce PUR, działania w zakresie repatriacji prowadzone były przez pewien czas równoległe przez dwa polskie ośrodki polityczne. Ignorowanie przez rząd emigracyjny nowych realiów społeczno-politycznych kształtujących się w Polsce spowodowało, że prace przygotowawcze nad repatriacją nie zostały sfinalizowane.

⁴ K. Kersten, *Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, ss. 87, 106 - 205.

Podkreślić należałoby, że stanowisko wychodźców wojennych wobec problemu repatriacji determinował zarówno skład narodowościowy, demograficzny i społeczno-zawodowy danej zbiorowości, jak i przyczyny, które zadecydowały o znalezieniu się za granicą. W rozpętanej z czasem kampanii antyrepatriacyjnej przeciwstawiano się powrotowi Polaków do pozostającego — jak to określano — „pod okupacją” kraju oraz nawiązywano do oczekiwania zmiany ustroju demokracji ludowej w Polsce i powstania „wolnej Polski”⁵. Towarzyszące temu fałszowanie rzeczywistości i nienawiść do komunistów, przy równoczesnym — a wspomnianym wyżej — braku zrozumienia dla procesów społeczno-politycznych dokonujących się w Polsce powodowało, że prowadzona propagandą prorepatriacyjna przyjmowana była w niektórych skupiskach polskich na Zachodzie bardzo nieufnie.

Niesprzyjające okoliczności towarzyszące akcji repatriacyjnej, a także trudna sytuacja ekonomiczna, w jakiej znajdowała się Polska w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, wpłynęły na kształt polityki państwa polskiego wobec Polonii w tym okresie. Wyrazem jej było przede wszystkim koncentrowanie zainteresowania czynników państwowych zmniejszaniem wypłat, jakie przysługiwały Polakom zamieszkałym za granicą — ofiarom ostatniej wojny.

Pierwsze symptomy „zimnej wojny”, jakie wystąpiły w 1946 r.⁶, zapoczątkowały okres naprężenia w stosunkach międzynarodowych. Celowo wywoływane napięcie między mocarstwami kapitalistycznymi a ZSRR, tendencja odchodzenia od sojuszu antyfaszystowskiego i tworzenia systemu sojuszów skierowanych przeciwko państwom, które weszły na drogę budowy ustroju socjalistycznego, wpłynęły na kształtowanie się stanu rywalizacji i wrogości między odmiennymi ustrojowo państwami. Rezultat takiego stanu stanowić miało powstrzymanie bądź cofnięcie postępowych przemian społeczno-politycznych zachodzących wówczas w świecie. Wyrazem polityki „zimnej wojny” była m. in. separatystyczna polityka zachodnia prowadzona w stosunku do Niemiec i Berlina⁷, powołanie paktu NATO, zbrojne zaangażowanie USA w wojnie koreańskiej

⁵ General Anders i jego współpracownicy wysunęli nawet koncepcję stworzenia na Zachodzie „Małej Polski”. Jej zaczątkiem miał być stworzony we Włoszech, w okolicy Barletta i Trani substytut organizacji państwowej, o rozbudowanym aparacie administracyjnym, do którego ściągano Polaków.

⁶ Zapoczątkowały je wystąpienie niektórych polityków zachodnich (W. S. Churchill, J. Byrnes), w których domagano się połączenia wysiłków USA i W. Brytanii i skierowania ich przeciwko ZSRR oraz terytorialnej rewizji granicy pozdąmskiej.

⁷ W 1948 r. powołano odrębną jednostkę administracyjną Berlin Zachodni, a w 1949 r. utworzono RFN.

(1950 - 1954), remilitaryzacja RFN i wprowadzenie jej w 1955 r. do Paktu Północnoatlantyckiego. Skuteczność omawianej polityki miała także zapewnić rozbudowana propaganda antysocjalistyczna oraz poważne ograniczenia wymiany kulturalno-gospodarczej między państwami kapitalistycznymi a socjalistycznymi.

Okres naprężenia w stosunkach międzynarodowych, sprzyjający kształtowaniu wypaczonego obrazu Polski wobec Polonii, spotęgował jej nieufność, a nawet wpłynął na izolowanie się od Polski; z drugiej zaś strony zadecydował o braku aktywności w polskiej polityce polonijnej.

Pierwsze zwiastuny stabilizacji międzynarodowej, zaobserwowane w 1953 r. (27 lipca nastąpiło zawieszenie broni w wojnie koreańskiej) oraz załamanie się polityki „zimnej wojny”⁸, zapoczątkowały okres odprężenia w stosunkach międzynarodowych. Poważne przekształcenia, jakie zaszły na arenie międzynarodowej w wyniku osłabienia atmosfery zimnowojennej oraz zarysowującego się odprężenia, stanowiły elementy sprzyjające rewizji emigracyjnej koncepcji politycznej, a dalej zbliżeniu emigracji do kraju pochodzenia. Zbiegało się ono z dążeniem czynników państwowych w Polsce do nawiązywania kontaktów z wielomilionową Polonią. Podkreślić jednak należy, że nawiązanie pierwszych kontaktów polsko-polonijnych hamowały trudności wynikające z różnic ideologiczno-politycznych, nieufnego a czasem wręcz wrogiego nastawienia emigracyjnej prasy i niektórych przywódców emigracyjnego życia instytucjonalnego do Polski, a także trudności będące konsekwencją prowadzenia polityki „zimnej wojny”.

Mimo zasygnalizowanych wyżej różnorodnych trudności, w ugruntowującej się atmosferze odprężenia międzynarodowego zaczęły kształtować się podstawy polityki Polski Ludowej wobec Polonii; politykę tę włączono wówczas w obręb polskiej polityki zagranicznej.

Powołanie do życia 18 października 1955 r. Towarzystwa Łączności z Wychodźstwem „Polonia” przyspieszyło wypracowywanie generalnej koncepcji polskiej polityki polonijnej oraz podejmowanie konkretnych działań w tym zakresie. Formułowaniem omawianej koncepcji zajmowała się również sejmowa Komisja Spraw Zagranicznych oraz powołana w jej ramach Podkomisja do Spraw Polonii. Obok analizy przeszkód natury politycznej, które powodowały, że do 1956 r. utrzymywano nieliczne kontakty z indywidualnymi przedstawicielami Polonii, a nawet popełniano szereg błędów w ocenie postawy Polaków, którzy po II wojnie

⁸ Załamanie się polityki „zimnej wojny” zostało zapoczątkowane podpisaniem przez Mocarstwa Sojusznicze i Stowarzyszone (Francję, USA, W. Brytanię i ZSRR) z jednej strony i Austrią z drugiej, 15 maja 1955 r. w Wiedniu „Traktatu państwowego w sprawie odbudowy niezawisłej i demokratycznej Austrii”.

światowej pozostali na obczyźnie, wskazywano możliwości i kierunki zbliżenia Polonii z krajem pochodzenia⁹.

Naczelne zadanie stanowić miało nawiązywanie współpracy z polonijnymi środowiskami, stowarzyszeniami oraz instytucjami kulturalno-oświatowymi w celu podtrzymywania i rozwijania polskiej kultury narodowej. Podkreślano konieczność bezpośredniej łączności oraz zapoznawania osób polskiego pochodzenia z rozwojem społeczno-gospodarczym i kulturalnym Polski Ludowej, a społeczeństwa polskiego z życiem wychodźstwa. Dostrzegano również możliwość umacniania za pośrednictwem Polonii przyjaznych kontaktów Polski z państwami osiedlenia Polonii¹⁰.

W trosce o edukację dzieci i młodzieży polonijnej postanowiono udzielać pomocy poprzez przesyłanie podręczników i innych środków dydaktycznych do nauczania języka polskiego, historii, geografii i innych przedmiotów, a także organizować w kraju dla młodzieży różnego rodzaju kursy nauczania, względnie doskonalenia znajomości języka polskiego, zaznajamiania z przeszłością kraju, jego życiem współczesnym, kulturą. Planowano również stworzyć młodzieży polonijnej warunki do zdobywania wykształcenia w kraju, zarówno w szkołach stopnia średniego, jak i na wyższych uczelniach.

Pozytywne ustosunkowanie się licznego grona osób indywidualnych, jak i organizacji polonijnych do powstałego Towarzystwa Łączności z Wychodźstwem „Polonia” świadczyło o rzeczywistej potrzebie nawiązania łączności z krajem pochodzenia¹¹. Pojawiły się jednak i oceny negatywne, formułowane przez środowiska reakcyjne, zaniepokojone możliwością utraty wpływów w niektórych skupiskach polonijnych. Piętnowano szczególnie przyjazdy do Polski, rozpętując z czasem przeciwko nim szeroką akcję propagandową.

Koncepcje dotyczące współpracy polsko-polonijnej kierowano do 1958 r. do „wychodźstwa polskiego”, którym to terminem określano to pokolenie emigracji polskiej, które bez względu na posiadane obywatelstwo uważało się jednak za Polaków oraz w mniejszym czy większym stopniu posiadało znajomość języka polskiego. Tym samym poza zasięgiem działalności polonijnej znajdowały się rzesze osób polskiego pochodzenia (przede wszystkim trzecie i czwarte pokolenie), zainteresowane utrzymywaniem więzi z Polską.

Wieloletnia przerwa w działalności na rzecz Polonii uniemożliwiała właściwe określanie przemian społeczno-zawodowych zachodzących w

⁹ Protokół z 2. (23 marca) i 3. (27 marca) w 1957 r. posiedzenia sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych.

¹⁰ Protokół z I Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Łączności z Wychodźstwem „Polonia”. Warszawa, 14 czerwca 1956.

¹¹ *Ibidem*.

skupiskach polonijnych, jak i panujących w nich stosunków. Wiele trudności towarzyszyło nie tylko nawiązywaniu kontaktów, lecz również uzyskiwaniu adresów instytucji, organizacji, działaczy czy redakcji pism polonijnych. Z tych właśnie powodów prowadzona w latach 1955 - 1958 działalność na rzecz Polonii posiadała znamiona pewnej improwizacji.

Lata 1959 - 1966 wyodrębnić można jako nowy etap polityki PRL wobec Polonii w krajach kapitalistycznych.

W okresie tym w świecie zachodziła dalsza stabilizacja stosunków międzynarodowych, będąca konsekwencją postępującego realizmu politycznego. Wspomnieć należałoby o pierwszej w historii stosunków radziecko-amerykańskich wizycie I sekretarza KC KPZR N. S. Chruszczowa w Stanach Zjednoczonych¹², podejmowanych przedsięwzięciach w celu ograniczenia wyścigu zbrojeń, wycofaniu się Francji z militarnego systemu integracyjnego NATO.

Na początku lat sześćdziesiątych Polska umocniła swą pozycję na arenie międzynarodowej; na forum ONZ przedstawiano propozycje dotyczące rozbrojenia oraz zwołania europejskiej konferencji w sprawie bezpieczeństwa i współpracy.

W omawianym okresie miał jednak miejsce kryzys kubański oraz wojna prowadzona przez USA przeciwko narodowi wietnamskiemu.

W tym samym czasie przedstawiciele wielu środowisk polonijnych podejmowali starania celem uznania nienaruszalności granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz przeciwstawiali się odwetowej kampanii prowadzonej w RFN.

W dniach 11 maja - 20 czerwca i 13 lipca - 5 sierpnia 1959 r. obradowała w Genewie konferencja ministrów spraw zagranicznych Francji, W. Brytanii, USA i ZSRR, poświęcona uregulowaniu stosunków Wschód-Zachód, rozbrojeniu Niemiec oraz Berlinowi Zachodniemu. W związku z tą konferencją organizacje polonijne z wielu państw wystosowały wówczas petycje do rządów swych krajów, w których domagano się uznania zachodnich granic Polski¹³.

Godną podkreślenia wydaje się postawa środowisk polonijnych wobec wypowiedzi gen. de Gaulle'a w kwestii prawa Niemiec do zjedno-

¹² Podczas tej wizyty N. S. Chruszczow uczestniczył w XIV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ oraz spotkał się w Camp David z prezydentem USA D. Eisenhowerem. Na spotkaniu tym podjęto problemy związane z traktatem pokojowym z Niemcami, problemem berlińskim, problemem rozbrojenia oraz stosunkami radziecko-amerykańskimi.

¹³ Przykładowo, Rada Naczelna Organizacji Polskich w Australii stwierdziła w swym apelu wystosowanym do tamtejszych władz: „W związku ze zbliżającą się konferencją wielkich mocarstw prosimy Rząd Federalny, by użył wszelkich środków dyplomatycznych, ażeby zachodnie granice Polski były jej zagwarantowane przez mocarstwa Zachodnie”.

czenia, które winno być uzależnione od uznania przez to państwo swych granic na zachodzie, wschodzie, południu i północy. Wypowiedź gen. de Gaulle'a oznaczała, że Francja odcina się od rewizjonistycznej polityki RFN, a także, iż zachodnią granicę Polski uważa za ostatecznie ustaloną. W rezolucji polskiej emigracji w Paryżu, z czerwca 1959 r. czytamy:

„Wolni Polacy na całym świecie bronią słowem i piśmem od lat naszej granicy na Odrze i Nysie, uważają przynależność tych ziem za ostateczną. Witają z uznaniem i wdzięcznością ostatnią deklarację Prezydenta Republiki Francuskiej w sprawie pogodzenia się Niemiec z ich obecnymi granicami”¹⁴.

Polonia argentyńska natomiast złożyła na ręce ambasadora francuskiego w Buenos Aires list, w którym wyrażono podziękowanie dla prezydenta Francji za zajęte stanowisko.

Mimo konfliktu na Kubie, wojny wietnamskiej oraz kampanii antypolskiej prowadzonej w RFN, w latach 1959 - 1966 ukształtowały się korzystniejsze warunki do realizowania sformułowanych koncepcji politycznych w polskiej polityce polonijnej. Sprzyjała temu postawa i zaangażowanie Polonii w obronie nienaruszalności granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Umacniająca się pozycja Polski na forum międzynarodowym powodowała, że członkowie Polonii nabierali coraz większego zaufania do Polski, zacieśniały się więzy łączące ich z krajem pochodzenia. Wpłynęło na to również zmodyfikowanie założeń polityki wobec Polonii, będące konsekwencją zastąpienia terminu „wychodźstwo” innym, znacznie szerszym — „Polonia zagraniczna”. Termin ten obejmował

„[...] nie tylko wychodźców urodzonych w Polsce, którzy opuścili kraj w poszukiwaniu pracy lub w następstwie działań wojennych, lecz również potomstwo wychodźców — ich dzieci, wnuków czy nawet prawnuków, którzy choć urodzeni na obczyźnie i będący obywatelami kraju zamieszkania — poczuwają się do łączności uczuciowej i duchowej z narodem polskim, jego przeszłością dziejową, tradycjami i kulturą”¹⁵.

Podstawę dla tak sformułowanego pojęcia stanowiło założenie, że przynależność do Polonii zdeterminowana jest przede wszystkim samo-określeniem jednostki, jej postawą, aktywnością narodową, a nie takimi elementami jak paszport, obywatelstwo, miejsce urodzenia czy używany język. O procesie nawiązywania czy ugruntowywania łączności z krajem pochodzenia stanowić może dobra wola, stopień poczucia solidarności narodowej czy inny osobisty interes jednostek. Stosunek organizacji i instytucji polonijnych uzależniony być może jednak od stanowiska miejscowych władz i administracji oraz aktualnej polityki danego państwa.

Analiza przemian zaszłych w środowiskach polonijnych oraz podsu-

¹⁴ „Orzeł Biały” nr 24 (884) 1959.

¹⁵ Archiwum Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”. Protokół z II Walnego Zgromadzenia TŁzPZ „Polonia” z 17 lutego 1959, s. 66.

mowanie dotychczasowych kontaktów polsko-polonijnych umożliwiło wysunięcie szeregu postulatów związanych z rozbudową czy modyfikowaniem istniejących koncepcji i ich realizacji. Zakładały one koncentrowanie się na następujących problemach: współpracy ze stowarzyszeniami polskimi za granicą, placówkami kulturalno-oświatowymi Polonii w rozwijaniu i kultywowaniu polskiej kultury i tradycji narodowych; roztafczaniu opieki i udzielaniu pomocy dzieciom i młodzieży polonijnej w zachowywaniu polskości, nauce języka polskiego, historii i geografii polskiej, niesieniu pomocy szkółkom polonijnym; informowaniu Polonii o życiu społeczno-kulturalnym Polski, a społeczeństwa polskiego o życiu skupisk polonijnych; umożliwianiu młodzieży polskiego pochodzenia kształcenia w szkołach i wyższych uczelniach krajowych; popularyzowaniu wśród Polonii wiadomości z zakresu dziejów państwa polskiego, polskich tradycji, postępowych dążeń naszego narodu na przestrzeni dziejów; zacieśnianiu więzów przyjaźni z państwami, w których znajdują się skupiska polonijne.

Proklamowanie uchwałą Sejmu PRL (28 marca 1958 r.) lat 1960 - 1966 okresem obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego przyczyniło się do uaktywnienia procesu zbliżania środowisk polonijnych do kraju pochodzenia (w niektórych wypadkach proces ten zapoczątkowało), jak również stworzyło możliwość dalszego intensyfikowania działalności na rzecz Polonii. Akcja milenijna prowadzona w skupiskach polonijnych, a w jej ramach bezpośrednio kontakty polsko-polonijne, prezentowanie dorobku kraju pochodzenia miejscowemu społeczeństwu, wpłynęły na umocnienie poczucia dumy Polonii z polskiego pochodzenia. Zaobserwowano również wzrost wiedzy i szacunku do Polski, którego przyczyną była silniejsza pozycja Polski na forum światowym, a dalej zrozumienie, że podtrzymywanie polskości możliwe jest wyłącznie w warunkach bliskiej łączności z krajem pochodzenia. Popularyzowanie dotychczasowych osiągnięć Polski, pozwoliło w wielu wypadkach uświadomić polskiej grupie etnicznej, że pochodzi z kraju o znacznym potencjale gospodarczym, społecznym i kulturalnym, a tym samym przyczynić się do stopniowego wyzbywania się kompleksów niższości wobec innych grup.

Wzrost aktywności organizacji polonijnych znalazł szczególnie wyraz w postulatach wysuwanych wobec czynników rządzących kraju osiedlenia, których treść związana była z polskimi interesami narodowymi¹⁶. Wiele polonijnych Komitetów Tysiąclecia wystosowało petycje do rządów krajów osiedlenia z apelem o uznanie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Komitety te podjęły również przeprowadzanie zbiórki na akcję

¹⁶ M. Cecuda, *Polska publicystyka emigracyjna wobec granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej*. Warszawa 1970, ss. 43 - 46; E. Basiński, *Polonia solidarna z Macierzą*. Warszawa 1971, ss. 415 - 416, 433 - 444.

budowy szkół Tysiąclecia w Polsce. W niektórych wypadkach po upływie terminu obchodów milenijnych, komitety te podjęły zbiórkę na rozwój szkolnictwa polonijnego, inne natomiast przekształcały się w Stowarzyszenia Warmii i Mazur czy Stowarzyszenia Odra-Nysa.

W latach 1967 - 1970 sytuacja międzynarodowa determinowała zarówno stosunek Polonii do kraju pochodzenia, jak i polską politykę polonijną. Był to okres zarówno wzmożonego napięcia na arenie międzynarodowej, jak i ważkich wydarzeń pozytywnych, takich jak rozpoczęcie rokowań *SALT* czy ogłoszenie doktryny Nixona o przejściu od ery konfrontacji do ery negocjacji. Zaostrzająca się sytuacja na forum międzynarodowym powodowała jednak przejściowe osłabienie więzi polsko-polonijnej.

Wzmożone napięcie polityczne na arenie międzynarodowej, jakie wystąpiło w latach 1967 i 1968 przyczyniło się szczególnie do ujawnienia odmiennych stanowisk Polonii i Polski Ludowej. Konflikt w Indochinach i na Bliskim Wschodzie, a dalej agresja Izraela na kraje arabskie i amerykańska eskalacja działań wojennych przeciwko narodowi wietnamskiemu, spotkały się ze stanowczym potępieniem ze strony Polski.

Stanowisko Polski w kwestii powyższych konfliktów wynikało z założeń ustrojowych, doświadczeń dziejowych, a także ze zdecydowanego przeciwstawiania się udzielaniu sankcji dla jakiegokolwiek stosowania siły w stosunkach międzynarodowych.

Odmienne zdanie reprezentowały w tym zakresie niektóre środowiska polonijne. Fakt ten tłumaczyć należy czynnym zaangażowaniem bądź akceptowaniem działań wojennych Izraela na Bliskim Wschodzie czy Stanów Zjednoczonych w Indochinach przez niektóre kraje zachodnie. Osoby polskiego pochodzenia będące obywatelami tych państw opowiadały się wówczas za stanowiskiem rządu kraju, który zamieszkiwały.

W omawianym roku, w krajach anglosaskich nasiliła się kampania antypolska, skierowana nie tylko przeciwko Polsce Ludowej, ale również przeciwko Polakom i osobom polskiego pochodzenia na całym świecie. Obok deprecjonujących ocen, oskarżano Polaków o upór i nieprzejednanie w kwestii uznania przez RFN granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, a nawet usiłowano przypisywać im współudział w zbrodniach dokonanych w okresie II wojny światowej.

Przeciwko rozpętanej akcji dyfamacyjnej wystąpiły wówczas niemal wszystkie ośrodki polonijne na świecie. Obok listów protestacyjnych, podjęto kampanię mającą na celu uświadomienie społeczeństw w krajach zamieszkiwanych przez Polonię. Szczególnie ostro atakowano Polaków i Polskę Ludową w USA, dlatego też Polonia amerykańska zdecydowanie występowała przeciwko zniesławianiu polskości.

Kampania antypolska uległa poważnemu nasileniu na skutek wydarzeń, jakie w marcu 1968 r. miały miejsce w Polsce. Wydarzenia te były

bowiem w niektórych środowiskach polonijnych odmiennie interpretowane niż przez ogół społeczeństwa polskiego. Mimo to, fakt ten tylko w nieznacznym stopniu osłabił w tym czasie więź polsko-polonijną. W niektórych krajach (szczególnie w RFN) rozpętano nagonkę przeciwko skupiskom polonijnym solidaryzującym się ze społeczeństwem polskim w kwestii wypadków marcowych¹⁷.

Tocząca się na Zachodzie kampania przeciwko Polsce i osobom polskiego pochodzenia uległa kolejnemu nasileniu w związku z zarysowującym się od początku 1968 r. kryzysem w Czechosłowacji oraz wprowadzeniem (21 sierpnia) Wojsk Układu Warszawskiego do tego kraju. Przypomnieć jednak należy, że kampania przeciwko Polsce stanowiła zaledwie wycinek toczącej się na arenie międzynarodowej walki między siłami socjalizmu z jednej, a imperializmu z drugiej strony. W wyniku rozwoju wydarzeń w Czechosłowacji, w niektórych środowiskach polonijnych na Zachodzie zaczęto podważać bądź wykazywać sprzeczności tkwiące w ustroju socjalistycznym. Potępiano także decyzję wprowadzenia do CSRS wojsk państw socjalistycznych, co — zdaniem tych środowisk — niezgodne było z zasadami suwerenności, wolności i demokracji, zagrażało pokojowi oraz istniejącemu układowi sił w Europie. Rozbieżność między Polską a niektórymi skupiskami polonijnymi w ocenie kryzysu czechosłowackiego spowodowała, że w drugiej połowie 1968 r. nastąpiło kolejne osłabienie kontaktów polsko-polonijnych.

W tymże samym jednak czasie można było zaobserwować w innych środowiskach polonijnych zrozumienie dla polskich spraw ogólnonarodowych. Znamiennym tego dowodem (świadczącym zarazem o zainteresowaniu Polonii rozwojem współpracy między Polską a krajem obecnego zamieszkania) była postawa zajęta przez Polonię amerykańską wobec decyzji podjętej po 21 sierpnia 1968 r. przez rząd USA o zawieszeniu kontaktów kulturalnych z PRL. Na skutek natychmiastowej interwencji zamieszkałych w Stanach Zjednoczonych osób polskiego pochodzenia, decyzja ta została cofnięta¹⁸.

Zaangażowanie środowisk polonijnych w akcji przeciwko zniesławianiu narodu polskiego wpłynęło na dalsze zbliżanie Polonii do kraju pochodzenia. Organizacje polonijne w wielu państwach, występując przeciwko kampanii antypolskiej oraz rewizjonizmowi zachodniemieckiemu, stosowały argumenty natury prawnej i historycznej, a także usiłowały popularyzować dotychczasowy dorobek Polski Ludowej. W memoriałach i petycjach adresowanych do cenionych polityków, publikacjach książkowych i broszurach, na odczytach, konferencjach prasowych itp.

¹⁷ E. Basiński, *op. cit.*, ss. 431 - 432.

¹⁸ *Ibidem*, s. 64.

domagano się przede wszystkim uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej przez RFN i mocarstwa zachodnie, ukarania zbrodniarzy hitlerowskich oraz powszechnego rozbrojenia.

W utrzymującej się atmosferze zniesławiania polskości na Zachodzie oraz zarysowującej się perspektywie normalizacji stosunków z RFN, szczególnego znaczenia dla umacniania więzi polsko-polonijnej nabrały uroczystości 25-lecia PRL, przypadające na rok 1969. W okresie tym nasiliły się bezpośrednie kontakty szerokich rzesz Polonii z krajem pochodzenia; zarówno na skutek rozwoju turystyki polonijnej, jak uczestnictwa przedstawicieli środowisk polonijnych z całego niemal świata w uroczystościach jubileuszowych.

Zaangażowanie Polonii w szeroko rozumianą problematykę polsko-niemiecką wzmogło się po podpisaniu 7 grudnia 1970 r. układu o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków między RFN a PRL. Układ ten stanowił świadectwo konsekwencji polskiej polityki zagranicznej, dośrodku w zagospodarowywaniu Ziemi Zachodnich i Północnych oraz rosnącego znaczenia Polski na arenie międzynarodowej. W środowiskach polonijnych (głównie na terenie krajów należących do NATO) wyłoniła się jednak potrzeba prowadzenia dalszej działalności na rzecz niwelowania uprzedzeń, mogących utrudniać przeprowadzenie finalnych formalności dyplomatycznych.

Znamienny przykład zainteresowania środowisk polonijnych omawianym układem, stanowiła postawa, jaką zajęła Polonia amerykańska w związku z poleceniem przekazanym prezydentowi Nixonowi przez Departament Stanu, w myśl którego miał się on wstrzymać z zajęciem oficjalnego stanowiska po układzie wynegocjowanym między PRL i RFN. W memorandum wręczonym prezydentowi USA przez przedstawicieli Kongresu Polonii Amerykańskiej wzywano do uznania zachodniej granicy Polski oraz stwierdzano: „[...] dziwne, że rząd USA cofa się z uznaniem ostatecznego charakteru granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej podczas, gdy dwie strony bezpośrednio zainteresowane, a mianowicie Polska i Niemcy, osiągnęły porozumienie w tej sprawie”¹⁹.

Szczególna wrażliwość Polonii na opinie wyrażane o kraju pochodzenia, podejmowanie na jego rzecz różnorodnej działalności, a także dążenie do nawiązywania i ugruntowywania łączności z Polską, sprzyjało w latach 1967 - 1970 realizowaniu założeń polskiej polityki polonijnej.

W omawianych latach na forum sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych, jak i Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”, za najistotniejsze zadanie uznano dalsze zacieśnianie więzi i wielopłaszczyznowej współpracy z Polonią. Obok potrzeby kontynuowania i rozszerza-

¹⁹ *Ibidem*, s. 429.

nia dotychczasowych form działania, szczególną uwagę zwracano na konieczność niesienia zwiększonej pomocy środowisk polonijnym w zaspokajaniu ich potrzeb społeczno-kulturalnych. Inny z celów zakładał rozszerzanie współpracy między PRL a krajami osiedlenia Polonii. Silnie akcentowano, iż wszelkim działaniom podejmowanym na rzecz Polonii towarzyszyć musi zasada nieingerowania w jej wewnętrzne problemy oraz niestwarzanie sytuacji, w których poczułaby się ona w konflikcie między obowiązkami obywatelskimi wynikającymi z faktu osiedlenia w danym kraju a świadomością polskiego pochodzenia czy utożsamiania się z narodem polskim.

Podkreślano konieczność zwiększenia zainteresowania polonijnych środowisk intelektualnych współczesnymi problemami kraju pochodzenia, a także rozszerzenia kontaktów z byłymi polskimi kombatantami za granicą. Postulowano dalszy rozwój polonijnego ruchu turystycznego, umożliwiającego zapoznawanie się z polskimi osiągnięciami w wielu dziedzinach. Postulowano również potrzebę powołania instytucji naukowej, która podjęłaby badanie zagadnień polonijnych.

Rok 1971 otworzył nowy, niezwykle aktywny (i różniący się od minionych) etap polityki Polski Ludowej wobec Polonii w krajach kapitalistycznych. Był to zarazem okres umacniania procesu odprężenia w Europie. Wspomnieć należy przynajmniej o podpisanych jeszcze w 1970 r., a nieco później ratyfikowanych, układach między RFN i PRL oraz ZSRR, które uznawały terytorialno-polityczne *status quo* w Europie oraz przyjmowały koncepcję pokojowego współistnienia jako fundamentalną zasadę stosunków między państwami o odmiennych systemach społeczno-politycznych.

Bezprecedensowego jednak znaczenia dla normalizacji stosunków w świecie nabrała Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, która rozpoczęła swe obrady 3 lipca 1973 r. w Helsinkach. W podpisanym (1 sierpnia 1975 r.) przez przedstawicieli 35 państw Akcie Końcowym KBWE określono zasady dotyczące bezpieczeństwa w Europie, współpracy w dziedzinie gospodarki, nauki i techniki oraz środowiska naturalnego, bezpieczeństwa i współpracy w rejonie Morza Śródziemnego, współpracy w dziedzinie humanitarnej i w innych dziedzinach.

Przypomnieć należy, że w omawianym okresie strefa odprężeniowa nie obejmowała jednak całego świata. Agresję amerykańską w Wietnamie zakończono dopiero w 1973 r. Stan napięcia w stosunkach międzynarodowych wywołała także w 1973 r. kolejna faza konfliktu na Bliskim Wschodzie.

Postępującej normalizacji stosunków międzynarodowych towarzyszyło rozszerzanie różnorodnych kontaktów państw socjalistycznych z kapitalistycznymi. Obejmowały one spotkania przywódców, współpracę gospo-

darczą, naukowo-techniczną i wymianę kulturalną. Rozwój stosunków Polski Ludowej z państwami zachodnimi sprzyjał aktywizacji polskiej polityki polonijnej. Umożliwiał on realizację podstawowej zasady tej polityki, dotyczącej wkomponowywania kontaktów polsko-polonijnych w ramy dwustronnych stosunków między Polską a krajem osiedlenia danej grupy polonijnej.

Stopniowa ewolucja stosunku Polonii do kraju umożliwiała coraz trwalsze zbliżanie szerokich kręgów polonijnych do Polski Ludowej. Pozytywna zmiana nastrojów wśród Polonii stanowiła m. in. wynik obserwacji odbudowy zniszczeń wojennych i procesu budowy nowoczesnego państwa, konsekwentnie realizowanej linii polityki zagranicznej, działań podejmowanych w celu utrwalania pokoju światowego oraz wzrastającego szacunku dla Polski na arenie międzynarodowej. Zmiana stanowiska Polonii wyrażała się najczęściej w zarzucaniu przez wiele organizacji polonijnych dotychczasowej działalności zmierzającej do „wyzwolenia” Polski i wprowadzania do statutów sformułowania o konieczności utrzymania wielostronnych kontaktów z krajem pochodzenia, jako czynnika warunkującego istnienie i dalszy rozwój zorganizowanego życia polonijnego.

Przewyciężenie napięć politycznych, jakie miały miejsce w Polsce w grudniu 1970 r., wytyczne uchwalone na VII i VIII Plenum KC PZPR oraz zmiana składu kierownictwa politycznego, stworzyły możliwości jakościowej modyfikacji niektórych założeń polskiej polityki polonijnej. Wypracowywaniu nowych, bądź modyfikowaniu dotychczasowych zasad i środków współpracy z Polonią, sprzyjały zarówno przemiany zachodzące w środowiskach polonijnych, jak i doświadczenia wynikające z dotychczasowej polityki wobec Polonii²⁰.

Decyzje polityczne podjęte przez najwyższe władze partyjno-państwowe zapoczątkowały aktywny okres podejmowania wysiłków i inicjatyw, które umożliwiły nadanie polityce wobec Polonii konkretnych ram organizacyjnych.

W omawianym okresie w oficjalnych dokumentach państwowych, w przemówieniach podczas imprez organizowanych w kraju dla Polonii lub podczas spotkań z przedstawicielami Polonii francuskiej, belgijskiej i amerykańskiej — organizowanych w ramach wizyt w tych krajach — przedstawiciele najwyższych władz PRL wielokrotnie dawali wyraz swego stosunku do sprawy łączności polsko-polonijnej. Podkreślano, iż obywatele polskiego pochodzenia (niezależnie od posiadanego obywatelstwa) powinni nie tylko utrzymywać kontakty z Polską, ale również świadomie

²⁰ Protokół z III Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” z 16 września 1967; Protokół z 16. posiedzenia sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych z 11 grudnia 1967.

działać na rzecz zbliżenia między krajem pochodzenia a krajem obecnego zamieszkania²¹.

Szczególne znaczenie miał w omawianym okresie VI Zjazd PZPR, który obradował w grudniu 1971 r. Nakreślono na nim program społeczno-ekonomicznego rozwoju kraju oraz zarysowano program w dziedzinie polityki zagranicznej Polski. Precyzując podstawowe założenia polskiej polityki zagranicznej podkreślano konieczność dalszego rozwoju kontaktów z państwami o odmiennych ustrojach społeczno-politycznych opierając się na zasadzie pokojowego współistnienia. W tym też kontekście sformułowano w referacie programowym Zjazdu stwierdzenie:

„Będziemy zacieśniać więzy uczuciowe łączące nas z naszymi rodakami za granicą, z patriotyczną Polonią, która ceni nowe wartości wniesione do życia narodu przez Polskę Ludową”²². Znaczenie stosunków polsko-polonijnych zostało również wyeksponowane we fragmencie uchwały dotyczącej dynamicznego rozwoju polityki kulturalnej. „Służyć on będzie również (rozwój kultury — I. K.) dalszemu zacieśnianiu więzi i rozszerzeniu kontaktów z Polonią zagraniczną. Ma to istotne znaczenie dla umocnienia autorytetu naszego kraju i obozu socjalistycznego”²³.

Dnia 22 czerwca 1971 r. podjęta została przez Biuro Polityczne KC PZPR uchwała, która precyzowała generalne założenia polityki państwa polskiego wobec Polonii żyjącej w krajach kapitalistycznych. Wskazywano w niej konieczność pogłębiania wśród Polonii znajomości polskiej nauki i kultury, jej wkładu do cywilizacji świata, zrozumienia założeń ustrojowych i kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego naszego państwa. Akcentowano potrzebę propagowania przez Polonię dotychczasowego dorobku Polski Ludowej w krajach jej osiedlenia.

W 1972 r. zatwierdzono do realizacji rządowy „Plan pracy z Polonią w krajach kapitalistycznych”, opracowany pod kierownictwem ówczesnego wiceprezesa Rady Ministrów Wincentego Kraśki. Dotyczy on zagadnień ogólnych; współpracy ekonomiczno-handlowej i techniczno-przemysłowej; badań naukowych nad problemami Polonii i współpracy naukowej; zagadnień oświatowych i kształceniowych; współpracy i wymiany kulturalnej; zagadnień wyznaniowych; zagadnień młodzieżowych; sportu i turystyki; akcji, imprez okazjonalnych i rocznicowych; zagadnień informacji i propagandy; działalności Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”.

Na mocy powyższych dokumentów uznano współpracę z Polonią za integralną część polskiej polityki zagranicznej. Rolę koordynatora poli-

²¹ „Trybuna Ludu” z 2, 4, X 1972; 3 IX, 23 XI 1973; 8, 9, 13, 24 X 1974.

²² E. Gierek, *Zadania partii w dalszym socjalistycznym rozwoju PRL*. W: VI Zjazd PZPR, *Podstawowe materiały i dokumenty*. Warszawa 1972, ss. 144-145.

²³ O dalszy socjalistyczny rozwój PRL. „Nowe Drogi” nr 1/1972, s. 174.

tyki wobec Polonii na płaszczyźnie rządowej powierzono Ministerstwu Spraw Zagranicznych, na płaszczyźnie instytucjonalnej natomiast Prezydium Towarzystwa „Polonia”. Podstawę dla omawianej współpracy stanowić ma nieingerowanie w problemy lojalności obywatelskiej Polonii, akceptacja procesu postępującej asymilacji do społeczeństwa kraju osiedlenia oraz dążenie (tak Polaków zamieszkałych w kraju, jak osób polskiego pochodzenia) do dynamiczniejszego rozwoju Polski. Rezultatem tej współpracy winno być dalsze zacieśnianie więzi polsko-polonijnej.

Istotne znaczenie dla wytyczenia kierunków pracy w omawianym zakresie, miały obrady IV Zjazdu Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” (15 maja 1973 r.)²⁴.

Również w 1973 r., celem stworzenia organizacyjnych warunków dla pełniejszej realizacji wytyczonych kierunków działalności, powołano Międzyresortową Komisję do Spraw Polonii Zagranicznej przy ministrze spraw zagranicznych. Jej zadanie polega przede wszystkim na koordynowaniu pracy z Polonią resortów, urzędów i instytucji państwowych; opiniowaniu aktów normatywnych, programów i planów organizacyjnych związanych ze współpracą polsko-polonijną; inspirowaniu a dalej służeniu pomocą w przygotowaniach i realizacji działań na rzecz Polonii.

Zarówno na forum sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych, Towarzystwa „Polonia” oraz w „Planie pracy z Polonią w krajach kapitalistycznych”, wskazywano szeroką płaszczyznę wspólnych interesów polsko-polonijnych, możliwości rozszerzania kontaktów i współpracy na zasadzie obopólnych korzyści oraz poszanowania suwerenności. Podstawowe zadanie w całokształcie działalności stanowić ma pobudzanie i utrwalanie związku uczuciowego Polonii z krajem jej pochodzenia. Podkreślano także konieczność skupiania dalszej działalności wokół następujących problemów: ułatwianie Polonii kontaktów z krajem pochodzenia we wszystkich istotnych dla niej dziedzinach; upowszechnianie wśród Polonii wiedzy o Polsce, zarówno z zakresu historii, jak współczesności; popieranie aspiracji Polonii do zdobycia odpowiednich stanowisk w strukturze społeczno-politycznej, gospodarczej i kulturalnej kraju osiedlenia, zgodnych z jej rolą i znaczeniem; rozwijanie współpracy z polonijnymi organizacjami społecznymi, fundacjami, instytucjami naukowymi, kulturalnymi i wyznaniowymi, na płaszczyźnie patriotyczno-kulturowej więzi z Polską; popularyzowanie wśród społeczeństwa polskiego wiedzy o Polonii i jej udziale w cywilizacyjnym rozwoju świata; zacieśnianie przyjaźni i współpracy między narodem polskim a narodami, wśród których żyje Polonia.

²⁴ IV Zjazd Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”. Warszawa 1974, s. 179.

Podkreślano przy tym wyraźnie potrzebę dostosowywania realizacji wskazanych wyżej kierunków działalności do zróżnicowania generacyjnego, kulturowego i społeczno-politycznego zbiorowości polonijnych.

W grudniu 1975 r. obradował VII Zjazd PZPR, podczas którego podkreślano wagę polsko-polonijnego współdziałania. Znalazło to wyraz w rezolucji *O dalszy rozwój sił socjalizmu i utrwalenie pokoju, o dalsze umacnianie międzynarodowej pozycji PRL*, w której stwierdzano:

„[...] znaczącym elementem współpracy z wieloma państwami stały się kontakty Polonii zagranicznej z jej ojczystym krajem, którego wielkim dorobkiem i dynamicznym rozwojem szczyli się olbrzymia większość Polaków na świecie”²⁵.

II

Przedstawione wyżej koncepcje polityki państwa polskiego wobec Polonii pociągały za sobą zróżnicowaną działalność na rzecz wielu osób polskiego pochodzenia. Zróżnicowaną, ponieważ na każdym etapie o ile nie wypracowano nowych, to podejmowano przynajmniej starania w kierunku ulepszenia dotychczasowych form pracy.

W okresie kształtowania podstaw polskiej polityki polonijnej (lata 1955 - 1958) najbardziej rozwinięta została działalność kulturalno-oświatowa. Obejmowała ona zaopatrywanie szkół polonijnych w różnorodne podręczniki i pomoce szkolne. Pomoc typu świetlicowego stanowiło poradnictwo, przesyłki nut, płyt, śpiewników, tekstów sztuk teatralnych, ułatwienia w nabywaniu kostiumów i strojów regionalnych itp. Wielu klubom udzielano pomocy wysyłając eksponaty na wystawy, kiermasze; biblioteki polonijne zaopatrywane były w wydawnictwa polskie. W okresie letnim Towarzystwo „Polonia” było współorganizatorem kolonii letnich dla dzieci pochodzenia polskiego; dla nauczycieli szkół polonijnych oraz działaczy kulturalnych organizowano kursy dokształcające. Działało ponadto Liceum Pedagogiczne (a od 1959 r. korespondencyjne Studium Nauczycielskie)²⁶.

W latach 1956 - 1958 Towarzystwo nawiązało kontakt z następującymi placówkami kulturalno-oświatowymi w 35 krajach: 870 szkołami, 175 klubami artystycznymi i świetlicami, 266 bibliotekami, 47 klubami sportowymi, 29 rozgłośniami radiowymi²⁷.

W omawianym okresie podjęto również działalność radiową²⁸, nadając comiesięczne audycje radiowe dla Polonii. Ponadto zaopatrywano w płyty i książki 29 polonijnych programów w pięciu krajach.

²⁵ „Nowe Drogi” nr 1/1976, ss. 151 - 152.

²⁶ II Walne Zgromadzenie Towarzystwa Łączności z Wychodźstwem „Polonia”, 17 lutego 1959, s. 41.

²⁷ *Ibidem*, s. 42.

²⁸ *Ibidem*, s. 42.

Rozwinięto również produkcję filmową, zarówno filmów krótko- i średniometrażowych. Spośród nakręconych filmów wymienić można: 1) *Dzieci polskie z zagranicy na koloniach w Polsce*, 2) *Pierwsze od-wiedziny (wycieczki z Polski)*, 3) *Na ojczyściej ziemi*, 4) *Nad Odrą, Nysą i Bałtykiem*, 5) *Z pobytu „Podhalań” ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej w kraju*. Do organizacji oraz instytucji polonijnych wysła-no 83 kopie tych filmów.

Działalność wydawnicza Towarzystwa „Polonia” w latach 1956-1958 nastawiona była na informowanie Polonii o problemach kulturalnych, społecznych, gospodarczych i politycznych kraju pochodzenia, zaś spo-łeczeństwa polskiego o życiu skupisk polonijnych. Wydawany miesięcz-nik „Nasza Ojczyzna” wzbudzał zainteresowanie przede wszystkim w skupiskach emigracji zarobkowej.

Agencja publicystyczno-informacyjna oraz serwis prasowy wydawały biuletyn API, który wykorzystywany był przez wiele czasopism polo-nijnych. Artykuły zamieszczane w tym biuletynie zawierały głównie informacje na temat bieżących problemów Polski Ludowej.

Dla dzieci i młodzieży wydawano na powielaczu magazyn „Wisiełka”. Wydano ponadto dwa kalendarze na rok 1957 i 1958 oraz informator dla przybywających z zagranicy rodaków pt. „Polska Was zaprasza”.

Spółeczeństwo polskie informowano o życiu Polonii za pośrednictwem wydawanego przez Towarzystwo biuletynu prasowego, z którego ko-rzystały krajowe dzienniki i czasopisma.

W ciągu trzech lat istnienia Towarzystwa „Polonia” nawiązano kon-takt z wieloma organizacjami polonijnymi, zarówno większymi (obej-mującymi swą działalnością obszar całego kraju), jak i mniejszymi (o zasięgu lokalnym). Okazję do nawiązywania kontaktów stanowiły wy-cieczki przybywające do kraju, względnie pobyty w Polsce niektórych przywódców organizacji polonijnych.

Kolejną formę podejmowania kontaktów z Polską stanowiła kores-pondencja. Utworzony w Towarzystwie Dział Listów prowadził kores-pondencję z około 2 tys. osób polskiego pochodzenia w 35 krajach. Naj-większy procent korespondentów stanowili w tym czasie ludzie wywo-dzący się z emigracji zarobkowej lat 1910-1935, a następnie emigranci z okresu II wojny światowej²⁹. Tematyka poruszana w listach dotyczy-

²⁹ Ze Stanów Zjednoczonych oraz Brazylii docierały listy od przedstawicieli drugiej bądź trzeciej generacji, nazywających siebie Amerykanami czy Brazylij-czykami polskiego pochodzenia. Przekrój społeczny korespondentów był bardzo zróżnicowany. Z Francji, Belgii, RFN i USA przeważali nadawcy skupieni w śro-dowiskach robotniczych. Najwięcej korespondencji ze środowisk wiejskich napły-wało ze Związku Radzieckiego, Brazylii, Francji, USA i Kanady. Korespondenci wywodzący się ze środowisk inteligenckich pochodzili z W. Brytanii, Szwecji, Szwajcarii, krajów Afryki. Bardzo zróżnicowany był także przekrój wieku ko-

ła spraw natury bardzo ogólnej lub problemów osobistych. Wielu nadawców zwracało się z prośbą o załatwienie różnorodnych spraw, które w miarę możliwości realizowali pracownicy Towarzystwa. Napływająca korespondencja umożliwiała poznawanie warunków życia i problemów nurtujących środowiska polonijne, z drugiej natomiast strony przekazywanie wyczerpujących informacji o naszym kraju.

Stosunkowo późno, bo w drugiej połowie 1957 r. podjęto działalność na odcinku sportu. Nawiązano szereg kontaktów z polonijnymi klubami sportowymi, a latem 1958 r. zorganizowano miesięczny kurs sportowo-szkoleniowy na AWF w Warszawie.

Następny etap, jaki można wyodrębnić w polskiej polityce polonijnej przypada na lata 1959 - 1966. Kontynuowano wówczas pomoc udzielaną szkolnictwu polonijnemu, rozszerzając zarówno ilość, jak asortyment wysyłanych materiałów.

Wysyłane książki i podręczniki były jednakże często krytykowane przez niektóre władze szkolne, nauczycieli i działaczy polonijnych. Zarzucano im tendencyjno-propagandowe ukierunkowanie treści, nieuwzględnianie problematyki polonijnej, pomijanie psychiki, szczupłego zasobu słów dziecka polonijnego oraz wiadomości na temat warunków społecznych danego kraju. Zróżnicowany stosunek polonijnych instytucji oświatowych do pomocy z kraju w tym okresie, pozwala wyróżnić kilka grup kontaktów: 1) stałe kontakty korespondencyjne i współpracę z około stu nauczycielami, którzy prosili o przesyłkę podręczników, wskazówki metodyczne, dzielili się kłopotami; 2) kilkanaście kontaktów handlowych, które ograniczały się do złożenia zamówienia przez szkołę polonijną i zapłaty za przesłane podręczniki; 3) kontakty sporadyczne, podejmowane przy okazji różnych akcji.

Nową formę pracy Towarzystwa podjętą w omawianych latach stanowiły konkursy rysunkowe i pisemne, poświęcone następującym tematom: „Co wiem o Polsce” (1959 - 1960), „Polska nad Odrą i Bałtykiem” (1960 - 1962), „Jakie wydarzenia z tysiącletniej historii Polski najbardziej mnie zainteresowały” (1964 - 1965)³⁰.

Wiele uwagi poświęcano kształceniu i doksztalcaniu kadry nauczającej w szkołach polonijnych. Jak już wspomniano, w latach 1957 - 1963 funkcjonowało utworzone przy Towarzystwie „Polonia” korespondencyjne Liceum Pedagogiczne, zaś w latach 1960 - 1963 korespondencyjne Studium Nauczycielskie. W okresie wakacyjnym organizowano kilkutygodniowe kursy metodyczno-wypoczynkowe dla osób nie posiadających kwa-

respondentów; listy pisały dzieci i młodzież, osoby w średnim wieku, a także ludzie starsi powyżej 60 lat.

³⁰ *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” za lata 1959 - 1966.* Warszawa 1967, s. 21.

lifikacji pedagogicznych, trudniących się nauczaniem w szkołach polonijnych.

Wzrastające zapotrzebowanie Polonii na informacje dotyczące życia w Polsce powodowało, że Towarzystwo systematycznie rozbudowywało działalność wydawniczą³¹. Obok tematów związanych z tradycją i historią Polski, podejmowano zagadnienia poświęcone aktualnym problemom oraz znaczeniu Polski we współczesnym świecie.

W 1959 r. Towarzystwo rozpoczęło wydawanie tygodnika pt. „Biuletyn Krajowej Agencji Informacyjnej”, który docierał do 350 odbiorców w 18 krajach. Otrzymywało go około 80 redakcji czasopism polonijnych, anonserzy polskich audycji radiowych z około 28 radiostacji, naukowcy, działacze polonijni.

W okresie od 1961 - 1963 Towarzystwo „Polonia” wydawało w języku angielskim miesięcznik pt. „Polish News and Views”, który rozsyłano co miesiąc w 2 tys. egzemplarzy do 13 krajów. Odbiorcami było młode pokolenie polonijne, nie znające już języka dziadków czy rodziców, a zainteresowane problematyką współczesnej Polski. Innym pismem wydawanym w tymże samym czasie był ukazujący się w języku hiszpańskim i portugalskim biuletyn „Noticias da Polonia”, który rozprowadzano w ilości 900 egzemplarzy do 15 krajów.

Po paru latach zaprzestano wydawania obu tych pism, wprowadzając na ich miejsce angielskojęzyczną wkładkę w miesięczniku „Nasza Ojczyzna”.

Zaspokajając zapotrzebowanie prasy polonijnej na informacje z zakresu życia gospodarczego i politycznego PRL, redagowano i rozsyłano w ramach serwisu indywidualnego artykuły poświęcone tej problematyce.

Dla potrzeb prasy krajowej, do 1965 r. wydawano w Towarzystwie biuletyn prasowy „Polonia” (wydawaniem tego biuletynu zajęła się następnie PA „Interpress”).

W latach 1959 - 1966 wydawano nadal miesięcznik dydaktyczno-metodyczny dla nauczycieli polonijnych pt. „Wisielka”. Materiały dydaktyczne z zakresu historii, geografii i języka polskiego opracowywano głównie pod kątem ukazywania zmian, jakie zachodziły po zakończeniu ostatniej wojny, podkreślania dorobku ekonomicznego i kulturalnego współczesnej Polski. W 1965 r. miesięcznik ten wzbogacił się o wkładkę redagowaną w językach angielskim, francuskim, niemieckim, portugalskim.

Zapotrzebowanie środowisk polonijnych na różnego rodzaju filmy, spowodowało rozszerzenie działalności Towarzystwa „Polonia” w tym

³¹ *Ibidem*, ss. 41 - 45.

zakresie. W 1959 r. rozpoczęto wydawanie kwartalnego magazynu filmowego pod nazwą „Przegląd Filmowy”. Przegląd ten nosił charakter kroniki aktualnych wydarzeń w Polsce, a realizowany był na podstawie materiałów z tygodniowych kronik kinowych. Poruszał on zagadnienia z zakresu życia społeczno-kulturalnego i gospodarczego Polski, folkloru, problemów młodzieżowych i innych. Rejestrował także udział Polonii w uroczystościach na terenie Polski.

W 1966 r. Towarzystwo „Polonia” w porozumieniu z telewizją polską oraz Centralnym Ośrodkiem Informacji Turystycznej zajęło się produkcją krótkometrażowych filmów turystycznych, tzw. teledysków. Filmy te poruszały problematykę turystycznego zagospodarowania kraju oraz rejestrowały walory polskiego krajobrazu.

W omawianym okresie Towarzystwo, działając w porozumieniu z Polskim Radiem, nadawało podobnie jak w latach poprzednich audycje dla Polaków za granicą, zaś anonsów polonijnych godzin radiowych zaopatrywało w audycje o problematyce polskiej.

Nową formę działalności stanowiło przygotowywanie i rozsyłanie ekspozycji wizualnych. W latach 1959 - 1966 wysłano 32 wystawy w 642 kopiach do kilkunastu krajów europejskich i pozaeuropejskich.

W 1962 r. Towarzystwo zainicjowało wydawanie miesięcznego fotoserwisu zatytułowanego „Miesiąc w Polsce”. Każdy numer składał się ze zdjęć związanych z aktualnymi wydarzeniami krajowymi oraz stosownego komentarza. Fotoserwisy wystawiano w pomieszczeniach klubów i organizacji polonijnych, redakcje czasopism polonijnych natomiast wykorzystywały często zamieszczane w nich ilustracje. Fotoserwis wysyłano w ilości stu egzemplarzy miesięcznie do kilkunastu krajów.

W omawianym okresie Towarzystwo „Polonia” udzielało szerokiej pomocy miejskim bibliotekom publicznym³², które posiadały działy polskie oraz bibliotekom polonijnym. Wysyłane zestawy książek obejmowały wydawnictwa albumowe oraz opracowania dotyczące okupacji hitlerowskiej, Ziemi Zachodnich, kalendarza obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, literatury polskiej.

Dla bibliotekarzy przygotowywano materiały pomocnicze w postaci wskazówek metodycznych do prowadzenia bibliotek oraz katalogu książek, które powinny znaleźć się w każdej bibliotece polonijnej.

Około 80 bibliotek zaopatrywano w „Poradnik Bibliotekarza”. Inne biblioteki zaopatrywano w materiały odczytowe redagowane w wersjach obcojęzycznych oraz w programy wieczornic np. na temat: 150 rocznica urodzin J. Słowackiego, 50-lecie śmierci M. Konopnickiej, 550-lecie bitwy pod Grunwaldem itp.

³² *Ibidem*, ss. 52 - 53.

Innym rodzajem pomocy udzielanej przez Towarzystwo „Polonia” były kursy świetlicowo-taneczne, których celem było podnoszenie poziomu i kwalifikacji członków zespołów³³. W programie kursów znajdowały się narodowe pieśni i tańce polskie oraz wykłady z zakresu sztuki żywego słowa. Ukończenie kursu upoważniało do prowadzenia polonijnych zespołów artystycznych lub prowadzenia w nich zajęć instruktorskich.

W okresie letnim organizowano obozy sportowo-szkoleniowe i wypoczynkowe dla młodzieży polonijnej. Ich uczestnicy zdobywali przygotowanie do organizowania sportu w środowiskach polonijnych, uczestniczyli w zawodach i grach sportowych, spotykali się z polskimi sportowcami olimpijczykami i młodzieżą krajową.

Inną formą pomocy udzielanej przez Towarzystwo polonijnym zespołom artystycznym było zaopatrywanie ich (często nieodpłatnie) w stroje regionalne bądź zapraszanie ich na występy samodzielne lub krajowe festiwale zespołów amatorskich³⁴. W 1962 r. na II Festiwal Chórów Polskich w Poznaniu zaproszono chóry polonijne z RFN oraz delegację Związku Śpiewaków Polskich w Ameryce (USA).

Towarzystwo „Polonia” sprawowało także opiekę nad młodzieżą polonijną studiującą w kraju lub kształcąca się w szkołach stopnia średniego. W 1959 r. powstał Klub „Batignolczyków”, skupiający absolwentów Liceum Polskiego w Paryżu, kształcących się na polskich uczelniach. Dopływ młodzieży z innych środowisk spowodował przekształcenie go (w 1964 r.) w „Klub Młodzieży Polonijnej Studiującej w Polsce” przy Towarzystwie „Polonia”.

W latach 1959-1966 studiowało w kraju 166 osób, z których 64 ukończyły studia, zaś 58 przerwało naukę. Spośród absolwentów 17 osób wróciło do krajów zamieszkania, natomiast 47 pozostało w Polsce³⁵.

W omawianym okresie Towarzystwo udzieliło dziesięciu kilkumiesięcznych stypendiów osobom zainteresowanym uzupełnieniem studiów, zdobyciem praktyki w zakresie choreografii, muzyki, tańca, kosmetyki itp.

Towarzystwo „Polonia” nie będąc organizatorem kolonii dla dzieci i młodzieży polonijnej, współpracowało jednak w tym zakresie z Ministerstwem Oświaty i Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Przedsta-

³³ Kursy świetlicowo-taneczne stanowiły najskuteczniejszą formę pomocy dla polonijnych zespołów artystycznych.

³⁴ Spośród bardziej znanych zespołów bawili w tym czasie w Polsce: Chór Górników Polskich z Francji, Chór „Polonia” z Düsseldorfu (RFN), Chór „Fiołek” z Recklinghausen (RFN), Zespół Pieśni i Tańca z Lyonu (Francja), Zespół Pieśni i Tańca z Odense (Dania), Zespół Pieśni i Tańca „Krakus” z Belgii.

³⁵ Młodzież polonijna otrzymywała stypendia z Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego lub Ministerstwa Kultury i Sztuki.

wiciele Towarzystwa uczestniczyli w konferencjach organizacyjnych i szkoleniowych. Poszczególne kolonie zaopatrywane były przez Towarzystwo w takie materiały, jak miesięcznik „Nasza Ojczyzna”, „Stolica”, książki, albumy itp. Delegacje dzieci polonijnych były zapraszane do Towarzystwa, rocznie gościło około 400 osób³⁶.

W latach 1959 - 1966 Towarzystwo „Polonia” było organizatorem wielu imprez na rzecz Polonii. Wymienić wśród nich można:

— zorganizowaną w 1959 r. w Pałacu Staszica w Warszawie uroczystość z okazji 10 rocznicy zgonu Mieczysława Haimana, wybitnego Polaka, historyka żyjącego w Stanach Zjednoczonych;

— uroczystości związane z 550 rocznicą bitwy pod Grunwaldem, zorganizowane w 1960 r. na Polach Grunwaldzkich;

— spotkanie zorganizowane w 1961 r. w Szczecinie pod hasłem *Walka z rewizjonizmem zachodnoniemieckim — wspólną sprawą Polonii i Kraju*;

— zorganizowanie w maju 1961 r. uroczystości z okazji 40 rocznicy III Powstania Śląskiego oraz Zlotu Weteranów Powstań Śląskich i Kombatantów II Wojny Światowej pod pomnikiem Czynu Powstańców na Górze Św. Anny koło Opola;

— spotkanie zorganizowane w 1962 r. przy współudziale PAN na Uniwersytecie Wrocławskim im. B. Bieruta pod hasłem *Wkład Polski, Polaków i Polonii do kultury i cywilizacji świata*;

— spotkanie (1964 r.) z naukowcami polskiego pochodzenia w Modlnicy koło Krakowa, z okazji 600-lecia UJ;

— Zgrupowanie Młodzieży Polonii Zagranicznej, jakie odbyło się w lipcu 1966 r. w Toruniu, w ramach obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Towarzystwo „Polonia” dbało również w tym czasie o rozwój turystyki polonijnej, służąc pomocą oraz informacjami zainteresowanym organizacjom i instytucjom polonijnym. W zakresie organizowania przyjazdów turystów polonijnych Towarzystwo współpracowało m. in. z PBP „Orbis”, PLL „LOT”, PeKaO; zaopatrując je w materiały umożliwiające prowadzenie działalności reklamowo-informacyjnej. W omawianym okresie rozprawdzano rocznie około 6 tysięcy sztuk wydawnictw turystycznych, około 80 filmów turystycznych, 20 - 50 audycji radiowych. Nawiązywano kontakt z przeszło dwustoma polonijnymi biurami podróży, głównie z terenu USA, Kanady i Australii. Towarzystwo pośredniczyło również w sprawie przyjazdów między organizacjami polonijnymi lub polonijnymi biurami podróży a PBP „Orbis”. Pracownicy To-

³⁶ Przyp. 30, ss. 34 - 35.

warzystwa „Polonia” posiadający uprawnienia pilotów „Orbisu” obsługiwali wycieczki polonijne. Towarzystwo sprawowało również opiekę nad turystami indywidualnymi, organizując specjalne punkty informacyjne na przejściach granicznych, Dworcu Morskim w Gdyni, Dworcu Głównym w Poznaniu, Lotnisku Okęcie w Warszawie.

W latach 1959 - 1965 działał Ośrodek Informacyjno-Handlowy Towarzystwa „Polonia”. Jego zadaniem było rozwijanie działalności w zakresie udzielania informacji i porad osobom polskiego pochodzenia. W okresie kilkuletniej działalności udzielono odpowiedzi na około 4 tys. listów, które dotyczyły rezerwacji miejsc w hotelach, informacji z zakresu turystyki, zakupu strojów, upominków itp. Wysłano także na zlecenie rodzin mieszkających w kraju około 3 tys. paczek. W 1964 r. Ośrodek prowadził około 2 tys. sztuk informatorów, folderów i broszur, 3 tys. egzemplarzy miesięcznika „Nasza Ojczyzna” oraz 150 egzemplarzy miesięcznika „Polska” w wersji angielskiej, francuskiej i rosyjskiej.

Kolejny okres, jaki można wyodrębnić w polskiej polityce polonijnej przypada na lata 1967 - 1970. Podobnie jak w latach poprzednich Towarzystwo „Polonia” rozwijało działalność oświatową na rzecz Polonii, zaopatrując szkoły polonijne w podręczniki, książki oraz materiały metodyczne. Wspólnie z władzami oświatowymi zorganizowało w tym okresie dwa kursy metodyki nauczania języka polskiego (w których uczestniczyło około sto osób) oraz współpracowało w organizowaniu kolonii letnich i obozów dla dzieci i młodzieży polonijnej³⁷.

W 1970 r. na mocy porozumienia Towarzystwa z Fundacją Kościuszkowską w USA i Uniwersytetem Jagiellońskim, zorganizowano I Wakacyjny Kurs Nauki Języka i Kultury Polskiej dla amerykańskich i kanadyjskich studentów polskiego pochodzenia. W tymże samym roku zapoczątkowano dwustronną wymianę stypendiów ze wspomnianą Fundacją. Stypendia miały umożliwić młodym przedstawicielom Polonii zdobycie i pogłębienie wiedzy o Polsce, natomiast stypendystom polskim zapoznanie się z problemami i warunkami życia skupisk polonijnych.

Wzrosła w tym czasie liczba studentów polonijnych kształcących się na uczelniach krajowych (z 90 w roku akademickim 1968 - 1969 do 239 w roku akademickim 1970 - 1971). Towarzystwo „Polonia” nadal udzielało pomocy studentom polonijnym w nauczaniu języka polskiego, rozwiązywaniu problemów socjalno-bytowych, prowadzeniu działalności kulturalno-oświatowej, podejmowaniu akcji turystycznych. W działalności tej Towarzystwo korzystało z pomocy resortu oświaty, władz poszczegól-

³⁷ Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” za lata 1968 - 1972, s. 6.

gólnych uczelni, ZSP, Zarządu Klubu Studentów Polonijnych „Polonus”³⁸. Nie udało się jednak w tym czasie wypracować zasad podtrzymywania kontaktów absolwentów polonijnych ze swymi macierzystymi uczelniami.

W latach 1967-1970 Towarzystwo współpracowało z wieloma stowarzyszeniami i organizacjami polonijnymi o zasięgu ogólnokrajowym i lokalnym (w 1967 r. było to 309 organizacji, w 1970 r. już 438). Wymienić wśród nich można: naukowe, samopomocowe, profesjonalne, kombatanckie, kobiece, młodzieżowe, wyznaniowe, regionalne, sportowe i turystyczne. Zróżnicowany był program i zasięg działania tych organizacji, ilość członków, zakres wpływów. Pomoc udzielana wówczas tym organizacjom wiązała się często z przygotowywanymi obchodami rocznic ogólnonarodowych lub ogólnopolonijnych. Były to m. in.: 50 rocznica niepodległości Państwa Polskiego, 25-lecie PRL, 25-lecie Ziemi Odzyskanych i Północnych, 100-lecie przybycia pierwszych osadników polskich do Westfalii i Nadrenii, 100 rocznica początków emigracji do Parany, 50-lecie powstania Związku Polaków w Niemczech, 30 rocznica napaści hitlerowskiej na Polskę³⁹.

Odnowiono, a w niektórych przypadkach nawiązano kontakty z takimi polskimi instytucjami naukowymi za granicą jak: Polski Instytut Naukowy im. J. Piłsudskiego w Nowym Jorku, Polski Instytut Naukowo-Badawczy w Toronto, *Alliance College* w Cambridge Springs, Towarzystwo Historyczne w W. Brytanii oraz katedry i lektoraty języka polskiego bądź kultury słowiańskiej na uniwersytetach. Towarzystwo dążyło również do zacieśniania kontaktów indywidualnych z naukowcami polskiego pochodzenia.

Szczególne ożywienie kontaktów polsko-polonijnych wystąpiło w 1969 r., w związku z obchodami 25-lecia Polski Ludowej. W uroczystościach jubileuszowych na terenie całego kraju wzięły udział liczne rzesze reprezentantów Polonii. Trzysuosobowa grupa polonijnych działaczy młodzieżowych z 18 państw uczestniczyła 19 lipca 1969 r. w spotkaniu okolicznościowym w gmachu Sejmu PRL. W tymże samym roku odbył się w Rzeszowie I Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Artystycznych, w którym uczestniczyło 13 zespołów z Europy i Ameryki Północnej.

Kolejny etap, trwający od 1971 r. do chwili obecnej, zapoczątkował nowe kierunki działania na rzecz Polonii.

Szczególne znaczenia nabrała polsko-polonijna współpraca ekono-

³⁸ Dzięki pomocy tych instytucji przygotowywano pokazy filmów polskich, organizowano udział w spektaklach teatralnych, zwiedzaniu zabytków, wystaw, galerii sztuki, urządzano spotkania z ciekawymi przedstawicielami środowisk twórczych.

³⁹ *Sprawozdanie z działalności... za lata 1968-1972*, op. cit., s. 4.

miczno-handlowa i techniczno-przemysłowa⁴⁰. Podjęcie tej współpracy — na zasadach obustronnych korzyści — podyktowane zostało zarówno ogólnopolitycznymi przesłankami pracy z Polonią w krajach kapitalistycznych, jak i realnymi korzyściami znajdującymi odzwierciedlenie w obrotach dewizowych i bilansie handlowym PRL oraz w zyskach przedstawicieli polonijnego życia gospodarczego⁴¹. Pozwoliło ono na: wprowadzenie polskiej masy towarowej oraz dotarcie z pewnymi usługami do środowisk polonijnych; zmniejszenie nakładów polskich przedsiębiorstw handlu zagranicznego bądź prowadzenie tych przedsięwzięć w rozszerzonym wymiarze, lecz tych samych zasobach dewizowych, dzięki przedsięwzięciom handlowym, usługowym czy produkcyjnym za granicą, podejmowanym z udziałem polsko-polonijnego kapitału; ułatwienie *marketingu* czyli promocji, procesu dystrybucji oraz sprzedaży produktów i usług na rynkach tych krajów zachodnich, gdzie znajdują się liczne skupiska polonijne; pomoc przemysłowców polonijnych, wynikająca ze znajomości tamtejszego rynku (niekoniecznie polonijnego).

W celu ułatwienia pośrednictwa między handlowcami polonijnymi a ich odpowiednikami w Polsce powołano na początku 1973 r. Towarzystwo Handlu Zagranicznego „Polimar SA”. Pośrednictwo to ma szczególne znaczenie dla drobnych kupców i przemysłowców, nie objętych działalnością większych firm bądź przedsiębiorstw.

Rozszerzeniu polsko-polonijnej współpracy gospodarczej służyć miało uruchomienie w 1973 r. nowej komórki Towarzystwa „Polonia” — Ośrodka Informacji i Usług. Ośrodek ten pośredniczy w nawiązywaniu kontaktów, podpisywaniu umów między przedsiębiorcami polonijnymi a polskimi centralami handlu zagranicznego. Prowadzi również porad-

⁴⁰ W. Jurasz, J. Szydłak, *Polonia w krajach kapitalistycznych nasz potencjalny partner gospodarczy*. „Handel Zagraniczny” nr 4/1975, ss. 27-29; Przemówienie Jana Długosza, Podsekretarza stanu w Ministerstwie Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej wygłoszone w Poznaniu na spotkaniu z przedstawicielami Polonii „Koooperacja-75”; B. Tylus, *Nouvelles possibilités de collaboration*. „Commerce Extérieur [Polonais]” nr 12/1975, ss. 34-35; tenże, *Polonia — partner gospodarczy. Fakty i możliwości*, „Handel Zagraniczny” nr 11/1975, ss. 30-33.

⁴¹ Ze statystyk wynika, że udział firm polonijnych w polskim eksporcie wynosił w 1973 r. — 180 mln złotych dewizowych, w 1974 r. — 310 mln złotych dewizowych, w 1975 r. — 321 mln złotych dewizowych. Zainteresowanie Polonii aktywizowaniem współpracy gospodarczej z krajem uwidacznia się w postaci różnorodnych zawiązań związków i organizacji. I tak np. w 1973 r. na terenie USA zawiązana została korporacja *Polamex*, skupiająca kilkunastu reprezentantów przedsiębiorstw polonijnych; na terenie W. Brytanii — w Glasgow powstał w 1974 r. polonijny Komitet Współpracy Gospodarczej z Polską; w 1975 r. zawiązał się w RFN Polonijny Związek Kupców i Przemysłowców, a na terenie Australii Polsko-Australijskie Stowarzyszenie Przemysłowców.

nictwo prawne dla osób wyrażających wolę podjęcia współpracy gospodarczej bądź osiedlenia się w Polsce. Podjęto także prace zmierzające do nowelizacji niektórych polskich aktów normatywnych.

W 1974 r. powstało Biuro Handlu Zagranicznego „Locum”, przy Centralnym Związku Spółdzielni Budownictwa Mieszkaniowego. Ułatwia ono osobom polskiego pochodzenia zamierzającym osiedlić się w Polsce nabywanie mieszkań i domków jednorodzinnych we wszystkich miejscowościach na terenie kraju. Filie tej instytucji uruchomiono w kilku miastach wojewódzkich.

Począwszy od 1975 r. rokrocznie odbywają się podczas Międzynarodowych Targów Konsumpcyjnych w Poznaniu „Polonijne Spotkania Gospodarcze — Kooperacja”. Już w tej pierwszej imprezie gospodarczej uczestniczyło 106 osób z 14 krajów⁴². Polonijne Spotkania Gospodarcze służą przede wszystkim nawiązywaniu współpracy ekonomiczno-technicznej firm polonijnych z krajową spółdzielczością pracy, przemysłem terenowym i rzemiosłem.

Od 1971 r. datuje się wzrost badań nad problematyką polonijną. Dotychczasowe prace podejmowane w tym zakresie przez zakłady naukowe, znajdowały się na marginesie ich planów badawczych. Obok prób przedstawienia jednolitego programu badań polonijnych, do życia powołano kilka instytucji naukowych.

W 1972 r. powstał przy Uniwersytecie Jagiellońskim międzywydziałowy Zakład Badań Problemów Polonii, przekształcony w 1973 r. w Polonijny Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny UJ (zaś w 1976 r. w Instytut Badań Polonijnych UJ).

W 1973 r. powołano również do życia Instytut Duszpasterstwa i Migracji Polonijnej KUL.

W 1973 r. rozpoczął działalność Zakład Badań nad Polonią Zagraniczną PAN w Poznaniu, zaś z początkiem 1975 r. Polonijne Centrum Kulturalno-Oświatowe UMCS i Towarzystwa „Polonia” w Lublinie.

Obok działalności naukowo-badawczej, niektóre z wymienionych instytucji prowadzą działalność dydaktyczno-wychowawczą bądź recepcyjną. Należy do nich prowadzenie kursów języka i kultury polskiej, prowadzenie całorocznych studiów dla studentów polonijnych, przygotowywanie duszpasterzy do pracy wśród Polonii, organizowanie letnich kursów metodycznych.

⁴² Spośród szeregu umów zawartych podczas „Kooperacji-75” wymienić można kontrakt kooperacyjny podpisany między PIHZ „Varimex” a polonijną firmą *Lan-Elec* J. Aneckiego z W. Brytanii. Dotyczy on uruchomienia produkcji maszyn gastronomicznych w Bydgoskiej Fabryce Maszyn i Urządzeń Handlowych na podstawie dokumentacji i przy wykorzystaniu pomocy technologicznej firmy *Lan-Elec*

Szybki rozwój badań polonijnych umożliwił organizowanie szeregu konferencji naukowych, zarówno o zasięgu krajowym, jak i międzynarodowym.

W Roku Nauki Polskiej odbyło się w Krakowie (30 czerwca — 7 lipca 1973 r.) spotkanie uczonych polskiego pochodzenia. Umożliwiło ono zapoznanie naukowców polskiego pochodzenia z polską myślą naukową. Analiza przemian zachodzących z zbiorowościach polonijnych pozwoliła dokonać porównawczej oceny sytuacji Polonii w różnych krajach oraz ustalić metody badawcze niezbędne do jej poznania⁴³.

W lipcu 1974 r. odbyło się w Krakowie Forum Polonijne 1974, pierwsze po wojnie reprezentatywne spotkanie działaczy, naukowców, przedstawicieli świata kultury i sztuki, sfer handlowo-przemysłowych, reprezentantów środowisk polonijnych ze wszystkich kontynentów⁴⁴.

Uczestnicy Forum dokonali analizy wkładu Polski, Polaków i osób polskiego pochodzenia do rozwoju nauki, kultury i cywilizacji świata. Poszczególne sesje plenarne oraz dyskusje umożliwiły przywódcom partyjno-państwowym Polski przeprowadzenie konsultacji związanych z oceną dotychczasowej współpracy, a także zarysowanie kierunków i form dalszego zbliżenia polsko-polonijnego.

W kwietniu 1975 r. odbyła się w Poznaniu metodologiczna konferencja naukowa zorganizowana przez Zakład Badań nad Polonią Zagraniczną PAN. Poświęcono ją analizie zagadnienia mniejszości narodowych i ich świadomości narodowej, emigracji w badaniach procesu historycznego, problemów warsztatowych socjologicznych badań nad amerykańskimi zbiorowościami etnicznymi, więzi Polonii z krajem pochodzenia.

W związku z 80 rocznicą istnienia Związku Polaków „Strzecha” w Austrii odbyło się w Krakowie w dniach 20-22 maja 1975 r. I Sympozjum Polsko-Austriackie. Organizatorami tej imprezy były: Uniwersytet Jagielloński, Towarzystwo „Polonia”, Związek Polaków „Strzecha” w Austrii oraz Towarzystwo Polsko-Austriackie w Warszawie. Proble-

⁴³ Spotkanie to pozwoliło przedstawicielom najwyższych władz państwowych sprecyzować oficjalne stanowisko kraju wobec Polonii. W przemówieniu członka Biura Politycznego, przewodniczącego Rady Państwa PRL, prof. dra H. Jabłońskiego czytamy:

„Czyż [...] nie jest oczywiste, że mówimy do rozproszonych w świecie Polaków, do ludzi polskiego pochodzenia: znając i kochając tradycje swoich przodków, bądźcie dobrymi obywatelami swych krajów, wnoście jak najwięcej w ich kulturę, bądźcie, zgodnie z interesami wszystkich ludzi na całym świecie, łącznikami między miłującymi pokój narodami”.

⁴⁴ Na zakończenie Forum, I sekretarz KC PZPR E. Gierek spotkał się w gmachu Sejmu PRL z kilkudziesięciuosobową grupą uczestników. Wzięli oni także udział w proklamowaniu budowy Domu Polonii w Pułtusku.

matyka obrad koncentrowała się wokół związków kulturalnych Polski i Austrii na przestrzeni kilku ostatnich wieków, działalności społeczno-kulturalnej i samopomocowej Polaków i Polonii w Austrii w XIX i XX w., udziału Polaków i Polonii w życiu gospodarczo-politycznym Austrii w XIX i XX w., udziału Austriaków w polskim ruchu oporu oraz udziału Polaków w antyhitlerowskim ruchu oporu na terenie Austrii podczas II wojny światowej.

W dniach 30 sierpnia — 5 września 1975 r. odbyła się w Krakowie międzynarodowa konferencja naukowa na temat stanu i potrzeb badań nad zbiorowościami polonijnymi. Trzy sesje plenarne poświęcone były kolejno: problemom ogólnoteoretycznym, syntezom regionalnym oraz zadaniom poznawczym w zakresie badań polonijnych i możliwościom ich realizacji. Ponadto odbyły się posiedzenia ośmiu zespołów roboczych, które zajęły się typologią i syntezą procesów emigracyjnych z ziem polskich, przystosowaniem społecznym emigrantów do warunków kulturowych kraju osiedlenia, metodologią interdyscyplinarnych badań polonijnych oraz stanem badań nad Polonią europejską, południowo- i północnoamerykańską, australijską, afrykańską i azjatycką.

W latach 1971 - 1975 działalność kulturalna Towarzystwa „Polonia” obejmowała m. in. pomoc i opiekę nad polonijnymi zespołami artystycznymi, zapoznanie społeczeństwa polskiego z twórczością polonijną, współpracę z twórcami polonijnymi. Instytucje kulturalne zaopatrywano w materiały o kulturze i sztuce narodowej, materiały metodyczno-repertuarowe, nagrania muzyki i poezji, filmy itp.

Kontynuowano dokształcania instruktorów zespołów artystycznych, przede wszystkim choreografów i dyrygentów chórów. Zorganizowany w 1971 r. kurs dla instruktorów polonijnych zespołów pieśni i tańca przekształcono w kurs kwalifikacyjny, w postaci trzyletniego cyklu miesięcznych sesji wakacyjnych. Jego absolwenci otrzymywali tytuł dyplomowanych instruktorów. Program kursu obejmował wykłady i ćwiczenia z historii i teorii kultury polskiej, historii kultury ludowej, tańca, śpiewu i muzyki oraz metodyki prowadzenia zespołów amatorskich.

W sierpniu 1973 r. odbył się w Koszalinie II Festiwal Chórów Polonijnych⁴⁵, w którym uczestniczyło dziesięć chórów polonijnych z CSRS, Danii, Francji, RFN i Stanów Zjednoczonych (950 osób). Repertuar koncertów eliminacyjnych oraz koncertów galowych obejmował patriotyczne i ludowe pieśni polskie oraz pieśni obecnego kraju osiedlenia. Spotkanie koszalińskie pozwoliło na wymianę doświadczeń, nawiązanie kontaktów oraz zapoznanie uczestników z dorobkiem polskiej muzyki, pieśni i kultury. Chóry polonijne dawały koncerty w zakładach pracy, uczest-

⁴⁵ Z. Tomkowski, *op. cit.*, s. 143.

niczyły w spotkaniach z załogami. Omawiany Festiwal posiadał szczególne znaczenie dla dalszego zacieśniania więzi między krajem a Polonią. Dowiódł również, że działalność chórów, stowarzyszeń i polonijnych kół śpiewaczych w zakresie popularyzacji polskiej kultury, a szczególnie muzyki, przyczynia się do dalszego zbliżania krajów osiedlenia Polonii z Polską.

Latem 1974 r. odbył się w Rzeszowie III Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Artystycznych⁴⁶. Uczestniczyło w nim 28 zespołów z Belgii, CSRS, Danii, Francji, Holandii, Kanady, RFN, USA, Szwecji, Węgier, W. Brytanii. Celem tej imprezy było zaprezentowanie dorobku zespołów polonijnych, zapoznaniu uczestników z osiągnięciami polskiej kultury oraz nawiązanie bądź zacieśnienie dotychczasowych kontaktów między krajowymi a polonijnymi zespołami artystycznymi. Program Festiwalu obejmował doskonalenie własnych programów repertuarowych oraz naukę nowych pieśni i tańców, pod kierunkiem krajowych choreografów, a także koncerty dla mieszkańców miast, w których odbywały się zgrupowania festiwalowe. Impreza zakończyła się podpisaniem porozumienia o stałej współpracy i wymianie doświadczeń między kierownikami zespołów polonijnych a kierownikami polskich zespołów pieśni i tańca.

Towarzystwo „Polonia” prowadziło także działalność zmierzającą do popularyzacji dorobku kultury i sztuki polskiej w środowiskach polonijnych. Organizacje polonijne zaopatrywano w wydawnictwa z zakresu literatury polskiej, filmy, przeźrocza, nagrania muzyczne, fotoserwisy i wystawy. W 1973 r. Towarzystwo zleciło PA „Interpress” realizację czterech filmów, których kopie przesłano polonijnym programom telewizyjnym oraz organizacjom. Tematyka tych filmów koncentrowała się wokół imprez polonijnych, jakie odbyły się w kraju: spotkania uczonych polskiego pochodzenia, II Festiwalu Chórów Polonijnych w Koszalinie, IV Zjazdu Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” oraz kursów letnich dla Polonii.

Na zlecenie Towarzystwa „Polonia” różne wytwórnie filmowe realizowały filmy zatytułowane *Polska w oczach polonijnych gości*. Orientowały one widza polonijnego w przeobrażeniach polskiej wsi, rozwoju przemysłu i urbanizacji, zabytkach oraz walorach krajobrazu polskiego.

W latach 1971 - 1975 działalność Towarzystwa „Polonia” w zakresie wydawnictw zmierzała do rozszerzenia adresowanej do Polonii informacji o Polsce, podnoszenia poziomu własnych wydawnictw, inspirowania instytucji wydawniczych oraz radia i telewizji. Zmieniono wówczas nazwę miesięcznika „Nasza Ojczyzna” na „Panorama Polska” oraz do-

⁴⁶ *Ibidem*, s. 144.

konano w nim zmian merytorycznych i organizacyjnych. Kontynuowano wydawanie „Almanachu Polonii”, który dostarczał środowiskom polonijnym przede wszystkim aktualnych informacji o sytuacji w Polsce. Podobnie jak w latach poprzednich wydawano wspólnie z PA „Interpress” tygodniowe biuletyny Krajowej Agencji Informacyjnej. Zawierały one serwis informacyjno-problemowy, z którego korzystała głównie prasa polonijna oraz polonijne stacje radiowo-telewizyjne. W 1973 r. wydano kilka okolicznościowych biuletynów KAI z okazji Roku Nauki Polskiej, rocznicy kopernikowskiej i 30-lecia Ludowego Wojska Polskiego. W 1974 roku wydano biuletyn z okazji XXX-lecia PRL.

Towarzystwo kontynuowało również wydawanie pisma przeznaczono dla dzieci i nauczycieli szkółek polonijnych pod nazwą „Wisielka”. Jego nakład zwiększono z jednego do trzech tys. egzemplarzy, zapoczątkowano prace nad zmianą koncepcji i profilu oraz wystroju graficznego.

W omawianym okresie Towarzystwo utrzymywało kontakt z ponad stoma redakcjami polonijnymi i około trzydziestoma polonijnymi programami radiowo-telewizyjnymi, które zaopatrywano w prasę krajową, filmy, biuletyny KAI lub realizowano ich konkretne zamówienia.

Systematyczny wzrost grupowego i indywidualnego polonijnego ruchu turystycznego do Polski oraz fakt, iż najskuteczniejszą formę propagowania Polski i polskości stanowi bezpośrednia konfrontacja wyobrażeń o Polsce z rzeczywistym obrazem życia w naszym kraju sprawiły, że od 1971 r. zaczęto stwarzać warunki sprzyjające rozwojowi turystyki polonijnej. Odzwierciedleniem tego było m.in. przekazanie środowiskom polonijnym do sondażowej oceny projektu oferty stworzenia polonijnego ośrodka turystycznego czy oferty w celu wykorzystania polonijnych kapitałów dla rozwoju takich usług turystycznych, jak budowa stacji obsługi samochodów, zajazdów turystycznych, moteli i stacji benzynowych, pensjonatów w miejscowościach wypoczynkowych czy klimatyczno-leczniczych itp.

W latach 1971 - 1975 wkład Towarzystwa „Polonia” do rozwoju turystyki polonijnej polegał na propagowaniu jej w środowiskach polonijnych oraz współpracy z polonijnymi biurami podróży i organizacjami, celem ustalania programów pobytu wycieczek. Współpracowano również z polskimi biurami podróży w sferze organizacji pobytu grup, szkolenia i doboru pilotów, a także sprawowania opieki nad turystami indywidualnymi.

Towarzystwo utrzymywało kontakt z wieloma polonijnymi biurami podróży oraz organizacjami zajmującymi się turystyką polonijną. Zaopatrywano je w materiały informacyjno-kulturalne, takie jak foldery, fotoserwisy, mapy, kalendarze itp.

W 1974 r. powołano do życia Agencję Turystyczną Towarzystwa „Polonia”, która podjęła działalność w zakresie:

- „popularyzacji w środowiskach polonijnych walorów turystycznych Polski, prezentowania ofert krajowych organizatorów turystyki i informowania o aktualnych możliwościach usług turystycznych,
- współpracy z polonijnymi biurami podróży w zakresie wzbogacania programów pobytu turystów polonijnych w kraju i usprawniania obsługi polonijnych grup wycieczkowych,
- udzielania pomocy polonijnym turystom indywidualnym w czasie ich pobytu w kraju”⁴⁷.

W tymże samym roku Towarzystwo zainicjowało oraz współdziałało w odbytej po raz pierwszy w Polsce XVI konwencji Polsko-Amerykańskich Biur Podróży SPATA.

Do 1971 r. niewiele uwagi poświęcano zagadnieniom sportu, mimo iż zainteresowanie Polonii rozwojem polskiego sportu oraz jej partycypowanie w tworzeniu polskiego funduszu olimpijskiego ma długą tradycję. Powyższe względy wpłynęły na szersze zainteresowanie sportem w polskiej polityce polonijnej, co znalazło wyraz we wskazaniu podstawowych zadań w tym zakresie.

Przy współpracy Polskiego Komitetu Olimpijskiego oraz redakcji „Przeglądu Sportowego”, Towarzystwo „Polonia” zorganizowało w Krakowie w dniach od 18 - 19 lipca 1974 r. (po raz pierwszy po wojnie) Polonijne Igrzyska Sportowe. Program obejmował zawody w piłce nożnej, koszykówce, siatkówce, tenisie stołowym i ziemnym badmintonie, lekkoatletyce i pływaniu. W Igrzyskach uczestniczyło ponad czterysta osób z Australii, Belgii, CSRS, USA i Berlina Zachodniego oraz zawodnicy polscy skupieni w klubach krakowskich. Brali oni udział w spotkaniach z polskimi sportowcami i działaczami sportu, a także uczestniczyli w obchodach XXX-lecia PRL w stolicy⁴⁸.

W celu uaktywnienia ruchu sportowo-rekreacyjnego w skupiskach polonijnych, Towarzystwo udzielało zainteresowanym instytucjom szerokiej pomocy organizacyjno-szkoleniowej i kadrowej.

Przedstawione wyżej koncepcje polskiej polityki polonijnej, jak i prowadzona działalność na rzecz Polonii, wypracowywane były stopniowo. Ponadto, modyfikowano je w zależności od przemian zachodzących w środowiskach polonijnych, doświadczeń wynikających z dotychczasowej polskiej polityki zagranicznej i polonijnej oraz aktualnej sytuacji międzynarodowej.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 147.

⁴⁸ *Ibidem*, ss. 147 - 148.

Istnieją wszelkie przesłanki ku temu, by pogłębiała się dalsza wielostronna współpraca polsko-polonijna. Zasady tej współpracy bezwzględnie nie mogą pozostawać w sprzeczności z obowiązkami wynikającymi z racji posiadania przez większość członków Polonii obywatelstwa kraju obecnego osiedlenia.

Podkreślić jednak należy, że polityka wobec Polonii nie może być traktowana w izolacji od aktualnej sytuacji na arenie międzynarodowej. Dotychczasowa praktyka wykazuje, że szczególnie w okresie ostrych napięć osłabieniu ulegają kontakty z Polonią. W warunkach odprężenia realizacja polskiej polityki polonijnej napotyka na mniej przeszkód.